

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhib.am/>

E-mail: info@artsakhib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhiblibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

Շիրվանզադե

Գաղափարի գերին

ՊՄԳ 8421

Ը 661

Կազմող՝ Գ. Ն. Երզնկյան

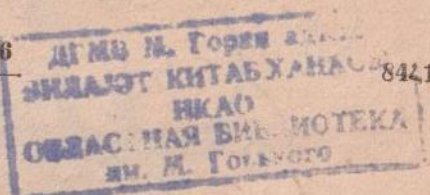
Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Պատմվածքներ (Կազմ.՝ Գ. Ն. Երզնկյան), Երևան, 1986.---
175 էջ:

Ը 661 Ժողովածուն ընդգրկում է հեղինակի լավագույն պատմվածքների մի շարք:
Իրանցում պարզ երևում է գրողի մարդասիրությունը, հայրենասիրությունը, նրա
ատելությունը ստորաքարշության, շոգորրթության, մարզու ստոր արարքների
նկատմամբ:

4702080100 (51) 206 1986

Ը 702 (01) 1986

Александр Ширванзаде
РАССКАЗЫ
(на армянском языке)
Издательство «Луїс»
Ереван—1986

© «Լույս» հրատարակչություն, Կազմելու համար, 1986

73397

ԳԱՂԱՓԱՐԻ ԳԵՐԻՆ

Նա անցնում էր քաղաքի բազմամարդ փողոցով, որը անգործ ամբոխի համար զբոսավայր էր:

Նրա քայլվածքը հանդարտ էր, բայց անկանոն, ներվային, թվում էր, որ նա ինքն էլ չգիտե ուր է գնում կամ ինչու: Հագած էր նա իր սովորական մաշված ու խունացած վերարկուն լայն թևերով, լայն փեշերով, կեղտոտ օձիքով: Հնամաշ, ժապավենները վաղուց գեղնած գլխարկի տակից նրա խորն ընկած, մտախոհ աչքերը ուղղված էին դեպի անորոշ տարածություն: Շուրջը խոսում էին, ծիծաղում, աղմկում, ոչինչ չէր լսում: Նա հրում էր անցորդներին, հրվում էր ուժղին և... ոչինչ:

Նա այդ ամբոխից չէ և չունի ոչ մի կապ նրա հետ: Ինքն իր մեջ պարտված, նա ճանաչում է միայն իր հոգու աշխարհը և արտաքինը նրա համար գոյություն չունի, նրա երկայն ու թանձր մագերը, նիհար ուսերի վրա սփռված, նրա կերպարանքին տալիս են թափառական դարվիշի տեսք: Պակասում են միայն տապարն ու քեշկյուլը: Նրա տոպրակի շափ լայն գրպանները լիքն են լրագրերով ու գրքերով: Իսկ մի մեծ գիրք նա բռնած ունե իր կոնատակին և այնպես ամուր, որ, կարծես, վախեննում է միզուցն անցորդները խլեն նրա ձեռքից:

Քսանուհինգ տարի է արդեն անտանելի մտքերը տանջում են նրան, որդերի պես կրծոտելով նրա սիրտն ու հոգին, Քսանուհինգ տարի է նա դարձել է այդ մտքերի կամազուրկ ստրուկը և չի ընդունում ոչ մի օրենք, ոչ մի իշխանություն, բացի նրանց երկաթե ճիրաններից:

Դեռ պատանի հասակին շհասած զգաց, որ կյանքի բարձրագույն երջանկությունը մտքի անկախության և հոգու ազատության մեջ է: Ոչ ոսկին, ոչ սերը, ոչ բարեկամությունը, ոչ դիրքը, ոչ մի բան չի կարող տալ մարդուն այն հաճույքը, որ տալիս է միտքը, երբ նա գործում է, ստեղծագործում և հափշտակում ամբոխին:

Մի անգամ դպրոցական աշակերտները կատակով հարցրին՝ չէ՞ր կամենալ արդյոք դառնալ Ալեքսանդր Մակեդոնացի: Նա ամենայն լրջությամբ և զգացված պատասխանեց.

— Կկամենայի, բայց ոչ երկրներ գրավելու, այլ մարդկանց հոգիներին տիրանալու համար:

Նրան ծաղրում էին: Սակայն եղան և այնպիսիները, որոնք նրա համար գուշակեցին փայլուն ապագա կամ փրկիստփայլության, կամ գրականության ասպարեզում: Նա հափշտակվեց և ավելի խոր հավատաց իր ներքին ձայնին: Ինչ էր ասում այդ ձայնը: Նա շշնջում էր.

— Դու, Միսակ Ավալյան, սովորական մահականացու չես, մեկը միլիոններից: Քո ճակտին գործոված է անմահության կնիքը: Դու կոչված ես մարդկանց հոգիներին տիրանալու քո խելքով, խոսքով ու գրչով: Դու հանճար ես քո ազգի համբավը զարդարելու համար:

Եվ ահա քսանուհինգ տարի է նա այդ ձայնի գերին է: Ինչէ՞ր չի կրել նա հանուն իր բարձր «կոչման» ի՞նչ դառնություններ, ի՞նչ նյութական զրկանքներ և բարոյական տառապանքներ: Ա՛հ, եթե գրի առնե բոլորը, ինչ որ ապրել է ու զգացել, դուրս կգա մարտիրոսագրության մի սովոր հատոր, որ կարող է սարսուռ ազդել ընթերցողների վրա: Նա այդպես էլ ասում էր:

— Իմ կյանքը,— կրկնում էր մեբձավոր բարեկամների մոտ,— մի ողբերգություն է անթիվ գործողություններով: Տեսարանները միմյանցից սոսկալի են: Կգա ժամանակ, երբ ես կտամ նրանց զեղարվեստական նկարագիրը, և մարդիկ կտեսնեն ինչ ահռելի տառապանքների է մատնելված գաղափարին նվիրված մարդը:

Այսօր նրա ֆանատիկոսյան ճակատն ավելի կնճոռտ է, շրթունքներն ավելի սեղմված, նրա վտիտ կերպարանքը, կարծես, ինքը մարմնացած թշվառությունն է: Անցորդները նրան համարում են բախտի անիվի տակ ջախջախված մեկը, որ չգիտե ուր տանի իր ողորմելի անձը, նայում են

նրան մերթ կարեկցությունով, մերթ արհամարհանքով: Ոմանք կանգ են առնում և հետաքրքիր հայացքով հետևում են նրա երերուն քայլերին, կարծես սպասելով, թե ահա, ահա նա ուժասպառ պիտի թավալվի գետնի վրա: Նրան ամեն օր տեսնում են զբոսավայրում, և միշտ մենակ, միշտ խորասուզված իր մտքերի մեջ, միշտ կոնատակին մի գիրք կա և շատերը, որ նրան համարում էին հոգեկան հիվանդ և խղճում են ասելով.

— էլի այդ խեղճ մարդը:

Նա ճեղքեց ամբոխը մի ամենախիտ տեղ, ցած իջավ մայթից: Նա կամեցավ ձիաքարը նստել, ինքն էլ չգիտեր ինչու: Կոնդուկտորը մոտեցավ նրան: Նա մեքենաբար առավ տոմսակը, դրեց գրպանը, վայրկյան անգամ չազատվելով իր մտքերից որպես կախարդված մեկը:

— Իսկ փո՞ղը,— ասաց կոնդուկտորը:

Նա մոռացել էր, որ գրպանում ահա երեք օր է կոպեկ չունի: Շփոթվեց, բայց ի՞նչ փույթ, վաղուց էր սովոր նման պատահարների: Նա տոմսակը հետ դարձրեց, շտապով ցած իջավ վագոնից, հետևից լսելով կոնդուկտորի լկտի ծիծաղն ու հայհոյանքը:

Ինչ է պատահել, որ այսօր այնքան մտամոռր է ու շփոթված: Ոչինչ, մի շատ սովորական բան՝ ընդհարում իր կնոջ հետ: Ծիշտ այն պահին, երբ նա սկսեց պալապել իր բազմաթիվ գրքերով ծանրաբեռնված սեղանի մոտ, անզգա կինը մոտեցավ և հանդգնեց նրանից պահանջել օրվա ծախսի համար դրամ: Ընդամենը մի ուրբի: Նա մերժեց, որովհետև չունեի:

— Ուրեմն ինչո՞վ պիտի կերակրեմ երեխաներիդ,— ասաց անողոր կինը այն դարձվածքը, որ ամեն օր կրկնում էր և որ մուրճի պես հարված էր խեղճ մարդու համար:

— Այսօր էլ մի կերպ անցկացրու:

— Այսօր էլ, այսօր էլ, մինչև ե՞րբ...

— Կին, կգա մի օր, որ լավ կապրենք և շատ լավ:

Մի դառն, երկարատև ծիծաղ եղավ նրա պատասխանը:

Եվ կրկնվեց ամեն օրվա դարձած տեսարանը:

— Դու ծուլ ես, դու փախչում ես աշխատանքից, դու՛ անհոգ հայր ես,— ասաց կինը:

— Իսկ դու նյութապաշտ ես, երկրին կպած ողորմելի,— ասաց մարդը:

Շաղար անգամ կրկնված դարձվածքներ, որ վաղուց էին կորցրել իրանց սրությունը: Բայց այս անգամ, երբ Միսակ Ավալյանը, կամենալով ազատվել անախորժ տեսարանից, վերցրեց վերարկուն ու զխարկը

դուրս գնալու, կինը դռների միջից շարտեց մի բառ, որ մինչև այդ օրը չէր լսվել նրա բերանից:

— Անքանքար...

Այս մի հատիկ բառը կայծակի նման հարվածեց մարդուն, նա կանգ առավ, գունատվեց, գուցե վայր ընկներ, եթե չհենվեր պատին:

— Ա՛հ, դու էլ, անիրավ, դու էլ,— արտասանեց, երբ ուշքի եկավ:

— Այո, անքանքար: Մի՞թե մինչև հիմա չդիտեիր:

Ավելի ոշինչ չասաց կինը, դռներն ուժգին թափով ծածկեց և մտավ ներս: Նա զգաց, որ իր ամուսնու ծայրաստիճան հիվանդ ինքնասիրությանը տվեց մի աջնպիսի հարված, որպիսին երբեք չէր տվել:

«Անքանքար»,— հնչում էր Միտակ Ավալյանի ականջներում սոսկալի բառը, երբ անցնում էր ամբոխի միջով: Ահա, այդ շար ոստիսի դիվային մի բրբիջ էր, ավելի վիրավորական, քան թե լսեր «դու գող ես»: Եվ այս հարվածը տվեց նրան իր կյանքի հավիտենական ընկերը, նա, որը ընդհակառակը, պիտի լիներ իր պաշտպանը, թևեր տվողն ու խրախուսողը:

Անգո՞ւթ կին. վերջապես գտար մի բառ, որի մեջ ամփոփեցիր այն ճշմարտությունը, թե տասներկու տարի է նրան չես ճանաչում, չես գնահատում, չես կարեկցում անգամ: Ի՞նչ ես պահանջում նրանից: Կյանքի նյութակա՞ն ապահովություն: Զե՞ որ նա բեզ հազար անգամ ասել է, թե չի կարող տալ: Զի կարող, որովհետև այլ է ոսկու հետեից վազելը, այլ է գաղափարին ծառայելը և մեկը մյուսի հետ երբեք չի կարող հաշտվել: Նրա ուղին նեղ է, փշտա: Նա պետք է լինի մերկ: անոթի, ինչպես եղել են մարդկության բոլոր ուսուցիչները, մտքի բոլոր հերոսները...

«Անքանքար»,— կրկնում էր Ավալյանը մտքում, այնպիսի շարժումներ անելով զլիտով ու ձեռներով, որ անցորդները իրավ, ունեին իրավունք նրան ցնորված համարելու:

Եվ այդ ատում է մի կին, որ պատիվ ու բախտավորություն ունի Ավալյանի ամուսինը լինելու: Ինչո՞ւ: Որպեսզի նրա ինքնասիրությունը վիրավորելով, հարկադրե նրան թողնել թանկագին երազները, տենչը մեծ մարդու և դառնալ մի խանութպան, մի գործակատար, անթև, անթոխը, երկրին կպած մի ողորմելի որդ: Ո՛չ, տխմար կին, դու չես հասնիլ նպատակիդ: Քանի՞-քանի անգամ նա բեզ ասել է:

— Կին, հասկացիր, ես մեղավոր չեմ, որ իմ միջավայրը տգետ է, իմ ազգը գոհհիկ: Այնքան գոհհիկ, որ ընտիր գավազների մտքի սքանչելի արտադրությունները գրախանութներում փտեցնելը ոճիր չի համարվում:

Եվ նա «սքանչելի» բառն արտասանելիս միշտ մտածել է իր մի շարք

տպագրված շարագրությունների մասին, որոնք, արդարև փոսում էին գրավաճառանոցում:

Անցնելով մի քանի փողոցներ, Ավալյանը հասավ քաղաքի պարտեզներից մեկին: Նա մտավ այնտեղ, նստեց մի նստարանի վրա, բաց արավ թևի տակ բերած գիրքը, որ մի փիլիսոփայական տրակտատ էր գերմաներեն լեզվով, և փորձեց փոթորկված հոգին գրադեցնել ընթերցանությամբ: Ծուռով նրա բազմաշարչար գլուխը հոգնեց և ստամոքսն սկսեց բողոքել անոթության դեմ: Նա դուրս եկավ պարտեզից և դանդաղ քայլերով, անցավ մի շարք խանութների առջևով: Նա կանգ առավ մի նպարավաճառանոցի դեմ: Նայեց համով դասավորված ձկնեղենի, մսեղենի և մրգեղենի նմուշներին, որ շարեշար գրված էին անցորդների ախորժակը գրգռելու համար: Քաղցը բորբոքվեց նրա մեջ և ինքն էլ չզիտեր ինչու կատաղեց նպարավաճառի դեմ և մտքում ասաց «սրիկա»:

Եվ շտապեց հեռանալ խանութից անողոք քաղցը խլացնելու համար: Նա անցավ դարձյալ մի քանի փողոցներ, միշտ միևնույն անվստահ, երեբուն քայլերով: Մի նեղ փողոցի վրա կար մի փոքրիկ աննշան գրախանութ, ուր վաճառքի էին գրված մեծ մասամբ հին գրքեր: Այդ խանութն էր միայն, որ համարձակվել էր հրապարակախոս, իմաստասեր, վիպասան և թատերագիր Միտակ Ավալյանի երկերն ընդունելու «կոմիսիայով» վաճառելու համար: Մյուս գրավաճառները բացեիբաց հրաժարվել էին վերցնելու նրա երկերը, ասելով «տեղ չունենք»:

Նա մտավ այդ խանութը, կանխավ դրսից նայելով և ստուգելով, որ այնտեղ ոչ ոք չկա, բացի գրավաճառից:

— Բարև, բարև,— գիմավորեց նրան գրավաճառը, որ անհրապույր դեմքով մի մարդ էր, մոտ երեսուն տարեկան:

Եվ ժպտաց մի դառը հեգնական ժպիտով: Ա՛հ, այդ ժպիտն և «բարև, բարև» արտասանող այդ շոր և անհյուրընկալ ձայնը վաղուց էին ծանոթ Ավալյանին: Նա գիտեր, որ այդ նշանակում էր «էլի եկար, դուր բարեկամ, դուր»:

— Հըր, ի՞նչ կասես,— փորձեց Ավալյանը նույնպես ժպտալ և չքկարողացավ:

Նրա նիհար երեսը, որ երեք քառորդով ծածկված էր թանձր մորուքով, աղավաղվեց և թթի պնչները փքվեցին:

— Ի՞նչ կասեմ,— կրկնեց գրավաճառը.— այն, ինչ որ ասացի երեկ և անցյալ օրը. «ոչ մի օրինակ»:

— Ոչ մի օրինակ,— արտասանեց Ավալյանը և զգաց, որ ձայնը հագնածությունից, թե քաղցից և թե հուզմունքից դողաց:

— Ոչ մի օրինակ,— պնդեց անողոք գրավաճառը,— և չեմ էլ կարծում, թե ծախսի մի օրինակ գոնե մտտիկ ապագայում: Փորձով գիտեմ: Իմ գեողները շատ ժլատ են և չափազանց դժվարահաճ: Նրանք միշտ գալիս են ու պահանջում այնպիսի գրքեր, որ ես չունեմ: Անցեք մի ամսից հետո, գուցե ինձ հաջողվի մի քանի օրինակ նաղդել իմ անձնական բարեկամների կամ ազգականների վրա:

— Մի ամսից հետո: Բայց ինձ փող է հարկավոր, ևս ոչինչ չունեմ, նույնիսկ հինգ կոպեկ:

— Է՛հ, բարեկամ, փողն ո՞ւմ չի հարկավոր: Ես ինքս այսօր մեծ կարիքի մեջ եմ:

— Գոնե մի ուրբի շե՞ս կարող տալ:

— Ո՛չ ուրբի, ո՛չ կոպեկ, չունեմ:

— Ես կոմիսիա կտամ քեզ հարյուրին վաթսուն՝ պայմանավորված երեսնի փոխարեն:

— Որ իննսուն տոկոս էլ տաս, էլի չեմ կարող, չունեմ:

— Յտեսություն,— ասաց Ավալյանը ընկճված ձայնով և դուրս գնաց:

— Գնաս բարո՞ւմ:

Երբ Ավալյանը տուն վերադարձավ, կինը կանգնած էր պատշգամբի վրա, ձեռները ծոցը դրած, հայացքն ուղղած դեպի վար՝ կեղտոտ գավիթը, ուր խաղում էին նրա զավակները — մեկը վեց, մյուսը չորս տարեկան, երկուսն էլ աղջիկ: Դա փոքրիկ հասակով, թուխ դեմքով, նեղ ճակատով, տափակ մազերով, հիվանդոտ աչքերով մի էակ էր՝ կյանքի առօրյա հոգսերի կատարյալ մարմնացում: Տնային ծանր ու հարատև աշխատանքը և կարիքը զրկել էր նրան իր տարիքին հատուկ թարմությունից: Երեսուն տարեկան չկար, բառասունհինգ տարեկանի տպավորություն էր անում:

Նրա մոտ կանգնած էր եղբայրը, մոտ քառասուն տարեկան մի տղամարդ, դեմքի առողջ, խնդուն ու խելացի գծերով, կատարյալ այս աշխարհի զավակ:

— Ահա և՛ ինքը,— ասաց նա անփույթ բարենկով Ավալյանին,— ևս ձեզ կհաշտեցնեմ:

Ավալյանը լուռ բարձրացավ սանդուղքով և անցավ բնակարան, որ բաղկացած էր երկու շատ փոքրիկ, շատ անշուք և վերին աստիճանի աղքատ կահավորված սենյակներից: Նա վերարկուն ձգեց աթոռներից մեկի, գլխարկը մյուսի վրա և նստեց գրասեղանի քով: Շուրջը ձգելով մի մոլոր հայացք, արմուկը հենեց սեղանին, գլուխը դրեց ձեռի ափի մեջ և աչքերը փակեց: Կար այդ շրջապատող չբավորության մեջ մի սուր կշտամ-

բանք, որ միշտ պղտորում էր նրա հոգին ինչ տրամադրության մեջ ևս լիներ: Անտանելի զգացմամբ, գրեթե սարսափով սպասում էր, թե ահա, ահա ներս է մտնելու կինը և շարունակելու է առավոտյան տեսարանը:

Նա բաց արավ գրասեղանի դարակը, դուրս բերեց այնտեղից մի հաստիկ ձեռագիր, սկսեց թերթել: Սա նրա վերջին աշխատությունն էր, դեռ անավարտ: Մի գործ, որ իբրև թե պիտի արժարծեր նրա գաղափարներն ավելի հանգամանորեն, քան երբեքից արժարժվել էին նրանք: Այսպես էր նա հավատացած, ուստի և ոգևորված էր: Նա հույս ուներ այդ գործով, վերջապես, խորտակելու է իր և հասարակության մեջ կանգնած պատենը: Ահա, այդ սարսափելի սառցե պատը, քանուկահեղ տարի է նա ճգնում է հալեցնել իր տաղանդի ջերմությամբ և չի կարողանում: Նա դեռ անհայտ է ամբոխին, նրա անունը դեռ չի փայլում գրական հորիզոնում և եթե մերթըմերթ հնչում է այս կամ այն փոքրիկ շրջանում, միշտ հեղնությամբ: Տկարամիտներն ու անշնորհքները բռնել են ասպարեզը և չեն թույլ տալիս մի ուրիշը ոտք դնել այնտեղ:

— Նրանք ինձ ծաղրում կամ առում են,— մտածում էր նա,— որովհետև վախենում են ինձնից:

Նա հետ դրեց ձեռագիրն և ոտքի ելավ: Սովը շարունակում էր մաշել նրա ստամոքսը. վախենում էր հարցնել, արդո՞ք կա ուտելու բան:

Ներս մտավ կինը, նրա հետևից եղբայրը: Կանգ առան և նայեցին նրան՝ քույրը դառը հեգնական հայացքով, եղբայրը վիրավորական կարեկցությամբ, այնպես ինչպես նաշում է զորավորը ապիկարին:

Նրանց տեսնելով, Ավալյանը կատաղեց:

— Ի՞նչ եք ուզում ինձնից,— գոչեց նա բռունցքները սեղմելով և մի ոտը հատակին զարկելով,— թողեք ինձ հանգիստ, ես պիտի պարապեմ, հասկանո՞ւմ եք. մի՛ խանգարեք, բավական է որքան ճնշել եք...

Նրանք ոչինչ չասացին, որովհետև պատրաստվել էին շատ բաներ ասելու: Որպես անողոք դատավորներ նրանք հանդարտ նստեցին իրարու քով՝ պատի տակ դրած հնամաշ, շարդված ու վաղուց գույնը կորցրած աթոռների վրա: Ավալյանը զգաց, որ սկսվել է մի նոր և մինչև այդ օրը չտեսնված երկար բացատրություն: Ինչ անել, նորից փախչել դո՞ւրս: Ո՛չ, այդ կլինի վերջին երկշտությունը և նա կպարտվի բարոյապես: Պետք է փոթորկն ընդունել և դիմադրել թեկուզ վիրավորանքների ու հայհոյանքների ուժով:

— Այդպես շարունակել չի կարելի,— սկսեց կինը, մի ցածր, երկարատև հառաչանքից հետո, ձեռները կրծքից իջեցնելով և դնելով ծնկների

վրա, — պետք է վերջ տալ այս անտանելի կացութեանը, իմ ուժերը սպառվել են...

— Ի՞նչ ես պահանջում ինձնից, — հարցրեց Ավալյանը նույնպես նստելով:

— Ինձ համար ոչինչ, երեսաներիդ համար եմ պահանջում, — մարդավարի ապրուստ:

— Միշտ միևնույն երգը: Մարդավարի ապրուստ: Գիտեմ ինչ է քո իդեալը, խոհարար, սպասավոր, ընդարձակ բնակարանն թանկագին կահ-կարասիով. շքեղ զգեստներ: Կառքեր, ձիեր, զարդ, պլանք: Տասներկու տարի անընդհատ աշխատեցի և չկարողացա փոխել քո մեղչանական հասցեները կյանքի վերաբերմամբ: Կին, այդ համառությունդ կարող է ինձ խելագարության հասցնել:

— Ըստ՞եմ ես, Գարեգին, — դարձավ կինը հղբորը, — լսո՞ւմ ես, թանկագին կահկարասի, խոհարար, սպասավոր, զարդ ու պլանք: Ահա ինչպես է հասկանում իմ պահանջը: Օրվա հացի փող չունենք, երեսներս շրջում են կիսամերկ, ոտաբոբիկ, վերջին շապիկս եմ մաշում, և ես հանկարծ սպասում եմ դրանից փարթամ ապրուստ, հա՛, հա՛, հա՛:

Սուր և կծու էին Ավալյանի համար և այդ թույլ ձայնը, և այդ դառն ծիծաղը, որ գալիս էր տանջված կրծքի խորքից:

— Արուսյակ, — արտասանեց նա, աշխատելով զսպել գրգիռը, — խնդրում եմ, բավական է, մի՛ տանջիր ինձ:

— Գեո ե՞ս եմ քեզ տանջում, ե՞ս: Տասներկու տարի է իմ կյանքը տանջանքների շղթա է, դեռ դո՞ւ ես հանդիմանում ինձ: Մտիկ արա ինձ, ինչ օրի եմ հասել: Աշխատում եմ օրը մինչև երեկո ինչպես փողոցի բեռնակիր, հոգնում եմ և ուժսսպառ լինում այնքան, որ շունն էլ փախչում է ինձանից: Խոհանոցի ծուխն ու անվերջ արցունքներս աչքերս կուրացրել են: Նայիր ձեռներիս. նրանք փայտացել են կոպիտ աշխատանքից: Նայիր ինձ, ո՞վ կարող է ասել, որ ես քսանուինը տարեկան եմ: Եվ դո՞ւ ե՞ս եմ տանջում քեզ: Ո՞չ, այսպես ապրել այլևս չեմ կարող, հոգնել եմ, ուժ չունեմ...

— Վերջը, վերջը, — պոռաց Ավալյանը, — այդ բոլորը հազար անգամ լսել եմ ու ձանձրացել: Նոր ի՞նչ ես ուզում: Պահանջո՞ւ:

— Իմ պահանջը իմ և իմ զավակների անունից է: Ուզում եմ, որ թողնես ցնորքներիդ, դո՞ւն այդ հասակում ուշքի գաս և սկսես պարապել մի որևէ գործով:

— Ցնորքներ: Այո, ունեմ ցնորքներ, չեմ հերքում: Բայց հենց այդ ցնորքներն են, որ դու չես հասկանում, խեղճ ողորմելի արարած: Դու

գրականությունը գործ չես համարում, դու արհամարհում ես իմ կոչումը, այն աստվածային հուրը, որ այրում է հոգիս և որ այսօր, վաղը պիտի հրդեհեմ մեր փտած կյանքը:

— Ա՛խ, թող, աստված սիրես, այդ սովորական դարձվածքները: Նրանք վաղուց են ձանձրացրել ինձ: Դու շատ լավ ես հասկանում իմ միտքը, երևակայիր քո մասին ինչ ուզում ես, բայց մի մոռանար, որ քո առաջին սուրբ պարտականությունը զավակներիդ ապրուստ տալն է:

— Երբեք, երբեք: Իմ առաջին սուրբ պարտականությունն իմ կոչմանը ծառայելն է: Այո, այո, դու խուլ ես, բայց ես միշտ պիտի կրկնեմ, մի հոգի, որ ծնված է աղատ ու անկախ չի կարող ստրկանալ ուրիշ ոչ մի պարտականության, բացի իր կոչմանը: Անօրջա կյանք, մանր-մունր պահանջներ գոյություն չունեն, հասկանո՞ւմ ես, թե չէ: Մի ժամանակ, երբ ես ուսուցիչ էի, տանջվում էի հոգեպես, մտածելով, որ դավաճանում եմ իմ կոչմանը, ոտնատակ եմ անում իմ սրբություն սրբոցը: Գո՛րծ: Կարծես կա ավելի ազնիվ, ավելի բարձր գործ, քան իմը: Ա՛հ, անմիտ կին, ավելի լավ չէ, որ ճակատագրիդ հպատակվես և փոխանակ իմ կյանքը թունավորելու, օգնես ինձ իմ խաչը կրելու: Դո՞ւ ես դժբախտ: Ա՛հ, եթե կարողանայիր մի քիչ բարձր մտածել, կղցայիր որ քո բոլոր ընկերուհիների, ծանոթների, քո ամբողջ միջավայրում դու ես երջանիկը, քանի որ իմ կինն ես:

Մի ուրիշ, ավելի դառն, ավելի կծու ծիծաղ եղավ հետզհետե ինքն իր տրամագրությունյամբ ոգևորվող գաղափարականի պատասխանը:

— Մի՛ ծիծաղիր, անմիտ, — գուչեց Ավալյանը, կատաղությունից ճանկեց իր գլխի թանձր ու երկար մազերը, սրունք պապուսախ տեսք էին տալիս նրան, — այսօր դու ինձ վերքեր ես տալիս, որոնց վաղը լիզելու ես բժշկելու համար: Քո ծիծաղը ապտակում է ստեղծագործող հոգիս: Դու բարոյականության դեմ ես ոճիր գործում, խեղճ ողորմելի թղուկ: Դու չես հասկանում, որ ես քո զավակների համար պատրաստում եմ մի գանձ, որին շատ շատերը պիտի նախանձեն: Մի խանդարիր ինձ, ով երկրին կպած արարած, մի խանդարիր հոգուս թոխիցին դու քո ճշգրիտ հոգով: Ես գիտեմ որտեղից են գալիս այդ հովերը: Դու քո խելքով չես գործում: Քեզ սովորեցնում են, քեզ գրգռում են իմ դեմ...

Պարզ էր, որ ակնարկը վերաբերում էր տիկնոջ հղբորը:

— Մի՛ համարձակվիր վիրավորելու իմ հղբորը, — գուչեց կինը ավելի գրգռվելով, — ես ինչ որ ասում եմ, իմ կարճ խելքով եմ ասում:

Շուրթը, որ մինչև այդ ժամանակ չէր խառնվել մարդ ու կնոջ վիճարանությունը, մի ներողամիտ հայացք ձգեց Ավալյանի վրա և ասաց.

— Ես զղջում եմ, որ այսօր եկա այստեղ, բայց այդ տեսարանն ինձ համար ո՛չ նոր է, ո՛չ զարմանալի: Թույլ տուր ինձ, Միսակ, մի քանի խոսք ասել և հեռանալ:

— Ա՛հ, գիտեմ ինչ պիտի ասես: Քույր ու եղբայր միեկնույն խմորից եք հունցված, դուք ինձ երբեք չեք հասկանալու, իսկ ես ձեր մտադրությունը արհամարհում եմ ամբողջ հոգովս:

— Թող այդպես լինի, բայց ես, այնուամենայնիվ, այսօր կասեմ այն, ինչ որ վաղուց չէի ուզում ասել և չէի համարձակվում, խնայելով քո հիվանդոտ հասարկությունը: Բանն այն է, բարեկամս, որ դու մի սարսափելի մոլորության մեջ ես, դրանից է առաջանում քո ընտանիքի և քո զբոսախաղությունը: Խոսքս այն բանի մասին է, որ դու անվանում ես կոշում և որ այնքան հափշտակում է քեզ: Լսիր, սիրելիս, դու չունես այն, ինչ որ երևակայում ես թե ունես: Պետք է, վերջապես, մի օր ասել քեզ այս դառն ճշմարտությունը և ահա այսօր ասում եմ, դու խորին ինքնախաբեություն մեջ ես:

— Ինչի՞ վերաբերմամբ:

— Քո գրական ձիրքի: Այո՛, այո, քո գրական ձիրքի, քո այսպես ասած ստեղծագործական շնորհքի վերաբերմամբ, լսիր, դու արդեն հասել ես ծերության առաջին շրջանին: Քառասունհինգ տարին այնպիսի հասակ է, որ տղամարդը կարող է սառնարյուն լսել նույնիսկ ամենանվիրական ճշմարտությունների մասին: Ասում եմ քեզ, որպես քո հատուկենտ ընթերցողներից մեկը — դու շնորհք չունես: Քսանուհինգ տարի է դու միայն անհաջողությունների և հանդիպում, դու պետք է զգայիր այդ...

— Հետո՞, հետո՞, — պատասխանեց Ավայանը, զգալով, որ արյունը սկսում է դուրսը տալ:

— Հետո այն, սիրելիս, որ լինելով մի հասարակ արհեստավոր, այն էլ ոչ բավականաչափ ճարպիկ, քեզ արտիստ ես համարում: Պարզ և անկեղծ ասում եմ, քո գրիչը ոչ մի ազդեցություն չունի քո փոքրաթիվ ընթերցողների վրա: Ես ավելին կասեմ, քեզ ծաղրում են ամենքը, որոնք երբևիցե քո գրածներից կարդացել են դեթ մի քանի տողեր, ծաղրում են քո հավակնությունը, քո մեծամտությունը, քո մանկական մտքերը, որոնց դու ծիծաղելի լրջությամբ համարում ես խորը փիլիսոփայություն: Ես բարեխղճաբար կարդացել եմ քո բոլոր երկերը: Հավատացնում եմ, անկեղծ հոգով ցանկացել եմ նրանց մեջ գտնել որևէ ստեղծագործական շունչ և չեմ գտել: Քո բոլոր մտքերը հնամաշ կրկնություններ են: Կարող եմ ասել, որ դու իսկի ոճ էլ չունես, դիտես բառերը քիչ թե շատ քերականորեն դասավորել և ուրիշ ոչինչ, այդ է քո ամբողջ ունակությունը: Զորս

գրքույկներ իրարու վրա կարդացի և ոչ մի սրամիտ դարձված կամ գեղեցիկ համեմատություն չգտա, ողորմելի, և դու քեզ երևակայում ես բանաստեղծ, վիպասան, դրամատուրգ և չգիտեմ էլ ինչ: Դեռ երեկ քո անկեղծ բարեկամներից մեկը ասում էր գրեթե միեկնույնը, ինչ որ ես այժմ ասում եմ: Բարեկամս, քսանուհինգ տարի է՝ դրում ես և մինչև այսօր քո ոչ մի գործը լուրջ քննադատության կամ վիճաբանության չի արժանացել: Շատ, շատ, քո մասին երբեմն գրել են մի քանի սառը տողեր, որոնք ավելի ներողամտություն են արտահայտել, քան հարգանք: Մի՛ թե այսքանը բավական չէ, որ դու վերջապես սթափվես:

— Ինձ չեն հասկանում, որովհետև ես ամբոխի համար չեմ գրում, — գոչեց Ավայանը, — որովհետև իմ գործերը գաճաճների ճաշակի համար չեն գրվում: Որովհետև իմ գաղափարներն անմատչելի են ամբոխին: Որովհետև արհամարհում եմ հասարակության, մամուլի և բոլոր այն պարոնների կարծիքը, որոնց հետ դու շփվում ես:

— Երկինքը վկա, այդ խոսքերը ծիծաղելի են քո բերնում, — ընդհատեց հյուրը անկեղծ կարեկցությամբ: — Արհամարհում եմ հասարակության և մամուլի կարծիքը: Կարելի է մի՞թե արհամարհել մի բան, որ գոյություն չունի: Ես քեզ ասում եմ, որ քո մասին տիրում է կարծիքների կատարյալ բացակայություն: Հասկացիր, վերջապես, այդ բանը, խեղճ մարդ և մի կրկնիր շփահատված հանճարների սովորական երգը: Բայց բավական է, ես իմն ասացի, մնացյալը դու գիտես:

Եվ հյուրը ոտքի ելավ դուրս գնալու:

Ավայանը անցուդարձ անելով, կատաղությունից շրթունքներն էր կրծոտում: Նրան թվում էր, որ խոսողն իր ոխերիմ թշնամին է, եկել է հատկապես նրա աչքերի առջև ոտնատակ անելու նրա սրբությունը:

— Ես ծիծաղում եմ քեզ վրա, ես քեզ խղճում եմ, — կարողացավ նա միայն արտասանել:

— Կեղծում ես, բարեկամ, դու չես ծիծաղում, այլ կատաղում ես: Ծիծաղողը սառն է լինում, իսկ դու բորբոքվում ես հենց միայն այդքանը գեղեցիկ ապացույց է, որ դու զգում ես իմ ասածների ճշմարտությունը: Բարեկամս, գիտեմ ես, որ կուպիտ եմ վարվում, դիպչելով քո հոգու հիվանդոտ տեղին: Բայց ինչ արած, ճշմարտությունն ամենից առաջ: Ա՛հ, ինքնախաբեության դո՛հ, ուղբի եկ, վերջապես խեղճ է քո ընտանիքը, խեղճ ես դու: Մի տանջիր քեզ ու քո մերձավորներին: Գիտեմ, զժվար է և դառը հիասթափվելը, բայց պետք է քեզ հիասթափեցնել: Դու հիպնոզի ես ենթարկված. մի անգամ ինքդ քեզ ներշնչել ես մի սխալ գաղափար, և նա տարիների ընթացքում աճելով, քո հոգին կլանել է ամբողջովին:

— Ոգևորութունը խաբել չգիտեմ,— գոչեց Ավալյանը համոզմունքով,— ես ոգևորված եմ, կնշանակեմ, խաբված չեմ: Ինչո՞ւ ես ունեմ այդ ոգևորութունը և ոչ թե դու, մի ուրիշը, քեզ նման հազարավորները: Ո՛չ, ո՛չ, հազար անգամ ոչ, դուր եմ քո դիվային փորձերը: Ես իմ ուժին հավատում եմ, կնշանակեմ ուժ եմ:

Նորեն մի դառը ժպիտ ազավաղեց հյուրի խելացի դեմքը: Նա մոտեցավ երկու լուսամուտներից մեկին, բաց արավ և ասաց.

— Տեսնում ես, դետի մյուս ափի վրա, ծառերի խտութեան մեջ այն մեծ տունը դեղնագույն պատերով: Գնանք մի օր այնտեղ, և ես ցույց կտամ քեզ հարյուրավոր թշվառներ, որոնք նույնպես հափշտակված են իրենց կոշտով: Նրանք ևս գաղափարների գերիններ են քեզ պես: Մեկն իրեն երևակայում է անուղղելի դորավոր, մյուսը հանճարեղ ճարտարպետ, երրորդը երևելի հոեոոր, մի ուրիշը նշանավոր գիտնական կամ գյուտարար: Յուրաքանչյուրը հափշտակված է իր իդեալով. փորձիր նրանց հասկացնել իրենց մոլորութունը, քեզ կհամարեն խելագար: Բայց, արդյոք, չես խղճա այդ թշվառներին:

— Ինչո՞ւ,— պոռաց Ավալյանը, իր վտիտ կրծքի ամբողջ ուժով,— դու ինձ համարում ես խելագա՞ր: Զգուշացիր, ժխտքի գավակ, խելագարը կարող է քեզ իր ճանկերով խեղդել:

— Է՛հ, թող, ի սեր ասածու, այդ ձևերը: Գու հիստերիկ կին կամ հիվանդ երեխա չես, որ քեզ հետ մեղրալի բերանով խոսեմ, թող իմ անվայելը համեմատութունը վիրավորե քեզ, բայց ես պարտավոր եմ սթափեցնելու համար միջոցների մեջ խտրութուն չդնել: Մարդ, որպես ազգական, խղճում եմ քեզ, դեն ձգիր աչքերիդ քողը և հաշտվիր այն ճշմարտության հետ, թե դու հանճար չես և ոչ տաղանդ, և ոչ նույնիսկ միջակութուն, այլ ոչնչութուն, կատարյալ ոչնչություն: Ի՞նչ իրավունքով ես դու տանջում ուրիշներին, որ ոչնչով մեղավոր չեն քո դժբախտության մեջ: Ահա այս խեղճ կնոջը, որ ամեն օր այդպես լալիս է, ահա այն երեխաներին, կեղտոտ բակում խաղում են շների, կատուների հետ, չունենալով ավելի լավ շրջան: Նայիր, տես ինչի են նման: Իմ սիրտն է մորմոքվում նրանց այդ դրութեան մեջ տեսնելիս: Կարծես թափառական մուրացիկ զնչուններ լինեն: Նրանց բզկտված բաճկոնները, պատառոտված կոշիկները, որոնց միջից երևում են նիհար սրունքները, մի-մի բողբոջ են քո հանցավոր անհոգության դեմ: Այնինչ դու անսիրտ հայր չես, այլ բարի և շատ բարի: Մտածիր և ինքդ քեզ հարցրու, արդյոք քո անփութութունը անբարոյականության հավասար չէ՞: Արդյոք մի տեսակ զազրելի պարագիտ չե՞ս, կպած ժողովրդի մարմին: Ես շատ անգամ եմ քեզա-

նից լսել զանգամներ հայ հասարակության դեմ, շատ անգամ ես դու նրա հասցեին շարտել վիրավորական կշտամբանքներ, թե գոհ՜իկ է, չգիտի արժանավայել գնահատել և վարձատրել իր մտավոր աշխատավորներին, այսինքն՝ քեզ և քեզ նմաններին: Ասա՛, ինչո՞ւ, ի՞նչ իրավունքով: Ո՞վ է քեզանից պահանջում զոհաբերություն կամ ո՞վ է կարոտ քո ոգևորությանը: Ինչո՞ւ ես զոռով չգնահատված մարգարե ձեւանում: Ո՞ւմ են որևէ օգուտ տվել քո տափակ ոճով արտահայտված մտքերը, հո չի կարելի բռնի կերպով հաստատել, թե՛ դու հայ ազգի փրկիչն ես: Զե՞ որ բացի քեզնից պետք է մի ուրիշն էլ զգա քո կարեւորութունը: Հապա ո՞վ է զգում, ասա, ցույց տուր զոնե մեկին: Մի՞թե բոլորն էլ հիմար են կամ թշնամի, նախանձոտ, տգետ: Այո՛, խոսք չունեմ, ինչպես ամենուրեք, մեր մեջ ևս կան չվարձատրված տաղանդներ, գիտեմ: Բայց երզվում եմ ճշմարտության անունով, որ դու նրանց շարքին չես պատկանում: Հավատա, ամենից ավելի հենց նրանց աչքում ես ծաղրելի, ամենից առաջ հենց նրանք են քեզ արհամարհում:

Նա լուսամուտը փակեց և նորից նստեց:

Քանի մի վայրկյան տիրեց լռություն: Ավալյանն անցել էր սենյակի մի անկյունը և, մեջքը պատին տված, լսում էր: Նրա վտիտ մարմինը կծկվել էր ու փոքրացել այնպես, որ թվում էր, թե մի պահ ևս, և նա բոլորովին պիտի չբանա: Կինը նայում էր նրան, սրտի խորքում կարեկցում: Ծանր էր նրա համար լսել եղբոր անողոր քննադատությունը իր զավակների հոր մասին և պատրաստ էր պաշտպանել նրան: Բայց ինչպես, ինչ ասել, չգիտեր:

— Ես հասկանում եմ ձեզ, — արտասանեց Ավալյանը վշտից ու հուզմունքից երերվող ձայնով, — բույր ու եղբայր խոսք մի արած, դուք ուզում եք ինձ հրել բարձրությունից, ձգել վար և ձեզի պես գամել երկրին: Գուք ուզում եք ինձ դարձնել մի հասարակ բեռնակիր, որպեսզի իմ ուսերի վրան ո՛չ միայն իմ զավակների հոգացողությունը, այլև ձեր իշխանությունը, ձեր կամքը, ձեր եսը լինի: Բայց այդ ձեզ չի հաջողվի, երզվում եմ, չի հաջողվի որքան ևս աշխատեք: Այո՛, թող ես ձեր աչքում լինեմ խելագար, այդ ինձ համար մինչև անգամ գովեստ է, բայց ձեր ուղին ինձ համար զզվելի է: Ահ, դուք, ողորմելի խլորդներ, ի՞նչ եք դուք ինձ համար, եթե ոչ գիշի վրա նստած ձանձեր, որոնք արժիվների թոխրի մասին երբեք, երբեք չեն կարող գաղափար կազմել: Հաց, հաց, ահա ձեր գոյության Ան ու Ֆեն:

— Հետո՛, հետո՛, — կրկնեց հյուրը ամենայն սառնությունով, — դա՞ է միայն ասելիքդ, ուրիշ ոչի՞նչ: Բայց այդ բոլորը միայն ֆրազներ

են, հավատացնում եմ, դատարկ, անիմաստ ֆրազներ, դարձյալ ուրիշ-ներքից վերցրած և քո ապիկարութեան կատարյալ ապացույց:

— Դժբախտ, դժբախտ, — արտասանեց կինը, երեսը դարձնելով մի կողմ:

— Այո, ես դժբախտ եմ, որ ունեմ քեզ նման կին և դրա նման ազգական: Հեռացե՛ք, թողեք ինձ հանգիստ, թողեք:

— Ո՛չ, չեմ թողնիլ, քանի որ վերջին խոսքս չեմ ասել: Լսի՛ր. վաղուց է ինձ հայտնի, որ դու իմ քրոջ հետ ամուսնանալը համարում ես քո դժբախտությունը: Դու այդ մասին մինչև անգամ գրել ես մի պատմե-վածք և տպագրել անամոթաբար: Դու արտահայտել ես այն բանաչլ գաղափարը, թե բնտանեկան կյանքի հիմքը պետք է լինի ամուսինների հոգեկան համերաշխությունը: Դու հրապարակորեն վիրավորել ես իմ քրոջը, նկարագրելով նրան որպես մի էակ, որ անընդունակ է բմբռնել քո դժվարամտելի գաղափարները և գնահատել քո մեծությունը: Ա՛հ, չճանաչված հանճար, այդ պատմվածքը մեկն է քո անշնորհքութեան փայլուն ապացույցներից, որովհետև այնտեղ ես դու կապկուսյուն ես արել, հետևելով ոչ քեզ նման, այլ իսկապես չգնահատված տաղանդների օրինակին: Չեմ վիճում, քույրս շատ էլ մեծ մտավոր զարգացում չունի, բայց նա զուրկ չէ անողջ բանականությունից և արժանավորներին գնահատելու ճաշակից: Նա ունի գոնե շնորհալիս անշնորհքից գանազանելու շափ ունակություն: Հավատա, եթե դու տաղանդ լինելիք, վաղուց նրան զրաված կլինեիր: Վերջապես, ես ինքս կատիպեի նրան համբերությամբ կրել կյանքի նյութական զրկանքները, հանուն քո սուրբ կոչման: Բայց դու չունիս կոչում, բարեկամ, չունիս, ինչո՞ւ ես անհաջողու-թյանդ պատճառները նրա վրա ձգում: Տաղանդ այնպիսի մի ուժ է, որի առջև վաղ թե ուշ խորտակվում են բոլոր պատենշները և փարատվում է ամեն մի խավար: Նրա դեմ անզոր է և՛ տգիտությունը, և՛ նախանձը, և՛ ատելությունը, ամեն ինչ: Քսանուհինք տարի է դու կովում ես, ասա՛, հաղթե՞լ ես որևէ նախապաշարմունք, մի սխալ կարծիք. մի թյուր հասկացողություն, լսե՛լ են երբևէ քո ձայնը, հարցրե՞լ են գեթ մի անգամ քո կարծիքը այս կամ այն հասարակական գործի մասին: Ունի՞ս դու գոնե մի հատիկ երկրպագու չեմ ասում, այլ պարզ հետևորդ, ուզում եմ ասել աշակերտ: Հո չի կարելի շարունակ դատարկ խոսքերով կերակրվել և սնու-տի երազների մեջ թմբել: Մի բան ես ասում ես, թե քո մեջ ուժ ես զգում, բայց չէ որ խելագարներ կան, որ հավատացած են, թե կարող են դարա-վոր կազմին սրմատահան անել իրանց ձեռքերով և երբ փորձում են, թա-վալվում են գետնին: Սակայն ներքի, ես նույնիսկ չեմ հավատում, թե դու

որևէ ուժ զգում ես քո մեջ: Այո՛, այո՛, չեմ հավատում, դու միայն կար-ծում ես, թե զգում ես այդպիսի ուժ, ավելի ճիշտն ասած, քեզ համար ցանկալի է զգալ: Հարցրու հոգույդ, և դու կտեսնես, որ երբեք անկեղծորեն չես հավատացել քո կոչմանը: Դու ինքդ քեզ համար արհեստականորեն մի իլյուզիա ես ստեղծել և քեզ համար հաճելի է ապրել այդ իլյուզիայով: Մի րոպե արթնացիր, մարդ, թող քո երևակայությունը, վերլուծիր ինքդ քեզ, և, հավատացած եմ, քո ամենախիստ դատավճիռն ինքդ կտաս: Աս՛, ճշմարիտ չէ՞ իմ ասածը, ու դե՞մ ես, խոսիր, հերքիր, եթե կարող ես, միայն անկեղծ եղիր, հասկանո՞ւմ ես, միայն անկեղծ եղիր, խոսիր սրտիդ խոր-քից և ոչ հանճարների բերնից գողացած խոսքերով: Ա՛յ, հենց այժմ, այս րոպեին դու նման ես այն հիվանդին, որ համոզված է, թե շուտով մեռ-նելու է և դարձյալ ուզում է հավատալ, որ պիտի առողջանա և ինչո՞ւ, որովհետև թուլամորթների համար հույսը զորություն է, իսկ հուսախաբ-վելը՝ մահ...:

— Բավական է, բավական է, — աղաղակեց Ավալյանը գրեթե շնչա-պառ, — ես քեզ արգելում եմ խոսել: Դուրս այստեղից, սատանա, դուրս, դադրելի օձ, դու թունավորում ես իմ հոգին: Ես չեմ ուզում քեզ լսել, չեմ կարող լսել:

Բայց արդեն ուշ էր: Հյուրի անողորմ խոսքերի մեջ զգացել էր դա-ռը ճշմարտությունը: Երբեք նա այնպես տանջված չէր: Ա՛հ, այդ կոպիտ մարդու պարզ խոսքերով խոսում էր ինքը հասարակությունը: Այո՛, այո՛, նա չգնահատված, չհասկացված տաղանդ չէ, այլ ընդհակառակը, շատ հասկացված, շատ արհամարհված անքանքարություն: Միանգամայն ճիշտ է, որ նա այդ բանը զգում է վաղուց: Քանի՞-քանի անգամ սառը, դաժան բանականությունը շշնջացել է նրան. «Ավալյան, դու ստեղծագործող չես, դու մոլորված ես, դու միջակություն ես և ավելի արհամարհելի, քան մի-ջակությունը»: Բայց հավատա՛ն ու հուսա՛լը ավելի հաճելի է եղել, քան հուսախաբ լինելը: Այո, նա արվեստաբար սնուցել էր իր մեջ ֆանատի-կոսի հավատ դեպի իր չունեցած գանձը և հետզհետե աստիճանաբար են-թարկվել է այդ հավատին ինչպես մի ֆակիր, որ ժամերով իր ոտքերի ծայրերին նայելով աշխատում է նիրվանը ճաշակել և երևակայել, թե ճա-շակեց, ինչպես մի ստախոս, որ մի հայտնի սուտ հաճախ կրկնելով, վերջիվերջո ինքն էլ հավատում է յուր ստին: Եղել են վայրկյաններ, որ նա փափագել է խոստովանել իր մոլորությունը և քաջություն չի ունեցել խոստովանելու: Նա կեղծիքը գերադասել է հոգու հատակից ձայնող ճշ-մարտությունը, որովհետև, կեղծիքը շոյել է նրա ինքնասիրությունը, իսկ ճշմարտությունը մտրակել է նրան:

Նա նայեց կնոջը և նրա դեմքի վրա կարգաց վիրավորել կարեկցություն: Նայեց հյուրին՝ նույն արտահայտությունը: Որպես դաժանորեն դատապարտված մեկը նա ցանկություն զգաց հարձակվել անողոք դատավորների վրա և խեղդամահ անել նրանց: Նա պատրաստ էր արտասանել ամենագոեհիկ, ամենավիրավորական մի հայհոյանք իր կնոջ ու նրա եղբոր հասցեին, բայց ամօթի զգացումը թույլ չուզեց նրան այդ անելու: Թուլացած ու ուժասպառ նա նստեց ավոտի վրա, գրասեղանի քով և զուլսը դրեց ձեռների ափերի մեջ: Քսանուհինք տարի նա աշխատել է այդ սեղանի քով մոլեռանդ տոկոնություններ, հիվանդոտ երևակայություններ իր ոտների տակ ստեղծելով նախանձելի համբավի պատվանդանը: Եվ ահա, այսօր, նրան շոշափելի փաստերով ապացուցում են, թե փխրուն է այդ պատվանդանը, և նա պետք է տապալվի գետին և կործանվի: Ինչ-որ մի բուք բարձրացավ ներսից և սկսեց խեղդել նրա կոկորդը: Նա պահանջ զգաց բարձրաձայն հեկեկալու ինչպես մի մանուկ, որի աչքերի առջև ջարդոսփռուր էին արել նրա ամենաթանկագին խաղալիքը: Բայց կեղծ ինքնասիրությունը, որ այնքան ստրկացել էր նրան, այս անգամ ևս օգնություն հասավ: Նա կարողացավ գսպել իրան, բայց կատաղությունից սկսեց կրծոտել իր ձեռները:

Հյուրը նրա ոսկրոտ թիկունքների ցնցումներից զգաց անտանելի հոգեկան տանջանքը: Մի վայրկյան զղջաց, որ այնքան խիստ վարվեց ողորմելի մարդու հետ: Բայց նայեց շուրջը, ուր տիրում էր հուսահատական չբավորությունը, նայեց քրոջ հյուժված կերպարանքին և նորեն լսեց նրա լացը: Եվ ասաց իրեն, թե պարտավոր էր այդպես վարվել, և ոչ մի մխիթարական խոսք, ոչ մի խրախուսանք:

Գոնե՛րը ազմուկով բացվեցին, ներս վազեցին Ավալյանի դավալները՝ երկու պղնձագույն էակներ իրանց ցնցոտիների մեջ: Աղքատությունը կարծես ծծել էր նրանց կյանքի հյուժը գեռափթիթ հասակում: Նրանց նիհար, հիվանդոտ դեմքերի վրա չկար մանկական աշխուժության ոչ մի նշույլ: Վաղաժամ թախիծը պարուրել էր նրանց աչքերի պայծառությունը:

Նրանք կանգ առան սենյակի մեջտեղում և նայեցին նախ իրենց մուրը, ապա հորը: Հասկացան անմիջապես, որ նրանք դարձյալ ընդհարվել են և դարձյալ միմյանց վիրավորել: Սովորական տեսարան, որ ամեն օր կրկնվելով, մանուկ տեսողության համար դարձել էին անհրաժեշտություն: Նրանք բնազդորեն միշտ եղել էին մոր կողմը, որովհետև նա էր միշտ լաց լինում և տանջվում նրանց աչքերի առջև:

— Ինչո՞ւ եկար, — ասաց քեռին, — գնացեք, խաղ արեք դրսում... Գն՛՛հ, շուտ:

Եվ բռնելով նրանց թևից, գուրս տարավ և գոնե՛րը փակեց:
— Աստված իմ, — արտասանեց մայրը, աչքերը սրբելով, — ես նրանց համար դեռ ոչինչ չեմ պատրաստել ուտելու:
Նայեց եղբորը մի հայացքով, որ միաժամանակ արտահայտում էր և՛ աղերս, և՛ երկյուղ, և՛ ամոթ:

Եղբայրը գուրս բերեց գրպանից՝ մի քանի ուրբլի և գաղտուկ տվեց նրան:

— Մինչև երբ, — արտասանեց քույրը, խոր հառաչելով:
Այդ պահին Ավալյանը գուրս բարձրացրեց և, ոտքի ելավ, գոռալով:

— Մուրացկա՛ն, ես թույլ չեմ տալ, երբե՛ք, հետ տուր այդ փողերը, հետ տուր, ինչպե՛ս համարձակվեցիր վերցնել:

— Ինչե՛ր ես խոսում, Միսակ, չե՞ որ քո կնոջ եղբայրն եմ:

— Այդ միևնույն է, չեմ ուզում: Ես ինքս կգտնեմ փող, հետ վերցրու քո ողորմությունը: Գրավ կղնեմ ինձ և չեմ թողնիլ, որ երեխաներս մուրացկանություններ ապրեն: Աս՛, դուք ինձ համարում եք ողորմելի: Ես ձեզ արգելում եմ խղճալ ինձ: Կգնամ, իսկույն փող կբերեմ, իսկ հետո կտեսնեք ով է մեզներից ավելի ողորմելի: Ե՛ս, թե դու, ե՛ս, թե դու...
Նա վերցրեց զլխարկն ու վերարկուն և գուրս վազեց խելագարի պես:

Քույրը տարակուսանքով նայեց եղբորը:

— Մի վախենար, — ասաց եղբայրը, — այդ լավ նշան է, նա բժըշկվում է:

— Տեսնենք...

Ամբողջ մի շաբաթ Ավալյանն անճանաչելի էր: Նրան պաշարել էր անսովոր եռանդ: Գուրս էր գալիս տանից առավոտները կանուխ և վերագառնում էր ճաշին: Գրասեղանին չէր մոտենում, չէր գրում և ոչ էլ կարգում էր:

Կնոջ և երեխաների վրա չէր գոռում, չէր հանդիմանում նրանց, թե խանգարում են նրան պարապելու: Լուռ էր, սովորականից ավելի մտադբադ, տխուր:

Մի օր նա, տուն վերադառնալով, ասաց.

— Այժմ դու կարող ես հանգստանալ, ես գործ գտա: Ինձ տվել են երկու մասնավոր դասեր մի հարուստ ընտանիքում:

— Ա՛հ, փառք աստծու, — չկարողացավ թաքցնել իր ուրախությունը կինը, — այժմ գոնե օրվա հաց կունենանք:

— Այո, կունենանք, կունենանք, — կրկնեց Ավալյանը ներվայնաբար: Արդարև, մի քանի ամիս նրանք հաշտ էին: Կարելի էր կարծել, որ խոսվություններն առմիշտ փախել են այդ ընտանիքից, ուր նրանք բույն

էին դրել տասներկու տարի: Ո՛չ մարդն էր բորբոքվում ու գոռում, ո՛չ կինն էր գանգատվում, լալիս: Շուտով երեխաների վրա երեւացին նոր հագուստներ և ոտներին նոր կոշիկներ:

Բայց Միսակը շարունակ լուռ էր, կնոջ ոչ մի հարցին չէր պատասխանում, երեխաներին չէր փաղաքում:

Մի անգամ նա տուն վերադարձավ արտաքո կարգի գրգռված և ասաց.

— Ես դասերից հրաժարվեցի:

Կինը սարսափեց:

— Ինչո՞ւ,— հարցրեց նա դողալով:

— Հենց այնպես, չեմ ուզում պարապել: Չեմ կարող, տանջվում եմ: Նա մոտեցավ գրասեղանին և դուրս բերեց այնտեղից իր անավարտ ձեռագիրը:

— Տեսնո՞ւմ ես,— գոչեց, ձեռք գարկելով ձեռագրին,— ես չեմ կարող զավակս թաղել գերեզմանում, չեմ կարող: Թող քո եղբայրը չպարծենա, թե ինձ շիտակ ճանապարհի վրա դրեց իր ողորմելի համոզումներով: Ինձ ուղղել ոչ ոք չի կարող, ոչ ոք: Ահա նա, գալիս է իմ կարծեցյալ ուսուցիչը: Տե՛ս, ինչ ինքնագոհութիւն է արտահայտում նրա կոշտ դեմքը, հա՛, հա՛, հա՛, հա՛, երեւակայում է, որ ինձ կորստից փրկել է: Ո՛չ, ո՛չ, երկրին մեկաված հոգի, դու չես կարող ինձ իմ բարձունքից իջեցնել մինչև քո ողորմելի աստիճանը: Իմ աշխարհն այլ է, քեզ համար անմատչելի, անհասկանալի: Հեռացիր, մի խանդարիր ինձ այլևս, դե՛հ, շուտ-շուտ հեռացիր, կորի՛ր:

Հյուրը բեկովեց զոնբրի շեմքի վրա:

— Թողեք ինձ, ահա իմ տեղը,— շարունակեց Ավալյանը, ձեռն ուժգին սեղանին դարկելով,— այստեղ եմ սկսել ապրել, այստեղ էլ պիտի մեռնեմ: Ես չեմ կարող օրվա հացի սարուկը դառնալ, հասկանո՞ւմ ոք, չեմ կարող: Բավական է որքան տանջվեցի այս քանի ամիսները: Այսօր հրաժարվեցի դասերիցս և այժմ դարձյալ նույն Ավալյանն եմ... Ես իմ կոշման գերին եմ... այո՛, այո՛, իմ գաղափարի...

Հյուրը նայեց նրան խորին կարեկցութեամբ և ասաց.

— Դու հիվանդ ես և անբուժելի:

Նույն տարվա աշնանը Ավալյանը հիվանդացավ: Նրա վտիտ ու հյուժված մարմինը շղիմացավ թոքերի բորբոքմանը: Նա վախճանվեց, թողնելով զավակներին անոթի:

Մեկը նրա գերեզմանի վրա ասաց...

— Նրան սպանեց ամբոխի տգիտութիւնը...

Ալեքսանդր Շիրվանզադե

Պ Ա Տ Մ Վ Ա Ծ Բ Ն Ե Ր

Խմբագիր՝ Ս. Ս. Հակոբյան
Նկարիչ՝ Հ. Ա. Կառապետյան
Քեղ. խմբագիր՝ Բ. Վ. Մազմանյան
Տեխն. խմբագիր՝ Մ. Ն. Դավթյան
Վերատպող սրբագրիչ՝ Ռ. Ս. Հովսեփյան

ИБ 2141

Հանձնված է շարվածքի 03. 02. 1986 թ., Ստորագրված է տպագրության՝ 3. 06. 1986 թ.: Թուղթ № 3, չափսը՝ 60×84¹/₁₆: Տպագրությունը՝ բարձր Տառատեսակը՝ «Գրքի սովորական»: Հրատ. 9.56 մամ., տպ. 11,0 մամ., պլամ. 10,23 մամ., տպ. 10,5 զուն. թ. օտ.: Պատվեր 197: Տպաքանակ՝ 50 000:

Քվեք՝ 95 կոպ.:

«Խույս» հրատարակչություն, Երևան-9, Կիրովի 19 ա:

Издательство «Луйс», Ереван-9, ул. Кирова, 19а.

ՀՍՍՀ հրատարակչությունների, պոլիգրաֆիայի և գրքի առևտրի գործերի պետական կոմիտեի № 1 տպարան, Երևան, Ալավերդյան 65:

Типография № 1 Госкомитета по делам издательства, полиграфии и книжной торговли Арм. ССР, Ереван, ул. Алавердьяна, 65.